

Zalai Anita

„Hajrá Hellász!”

Prekolumbián labdajátékok

Az amerikai indiánok szájhagyomány útján örökítették át utódaikra azokat a mítoszokat és mondákat, amelyek ünnepi játékaik kultikus alapját jelentették. Ezekről a játékokról éppúgy nincs képi ábrázolás, mint ahogy nincsenek írásos feljegyzések sportversenyekről sem. A fehérek, akik 1500 után átkutatták és meghódították az amerikai kontinenst, akár spanyolok, olaszok, portugálok, franciák, angolok vagy hollandok voltak is, édeskeveset törődtek az ott talált bennszülöttek kultúrájával. Számukra ők egyszerűen „a vadak” voltak. Megszállottan keresték azokat a mesés kincseket, amelyet El Dorado, „az arannyal borított ember” birodalmában sejtettek.

Éppen ezért, mintegy véletlenszerűen jegyezte fel a francia Jacques Le Moyne de Morgues 1564-ben, hogy az indián ifjak edzik testüket, így írván: „Az ifjak gyakorta futkosnak, és azt jutalmazák, aki a leg hosszabb időn át tud gyorsan és megtorpanás nélkül szaladni. Labdával is játszódnak – írja – mégpedig imígyen: nyílt tér közepén áll egy hét-nyolc ölnyi (15 cm) magas fa, tetejében gallyból font, szegletes koszorúféle. Ebbe kell a labdával beletalálni, s kinek először sikerül, azé a díj.”

A prekolumbiánus korból – mindamellett – fennmaradtak olyan írásos emlékek, szent könyvek, amelyek a mítoszok, legendák említése kapcsán céloznak bizonyos kultikus jellegű szertartásokra, játékokra, amelyek egy speciális labdajátékpályán zajlottak.

Ilyen írásos emlék például a maja-kicse indiánok szent könyve, a Popol Vuh, magyarul a Gondolatok könyve, amely – többek között – a világ teremtését, a Nap és a Hold mozgásának rejtélyét magyarázza. A föld alatti világ, maja nevéen a Xibalbá (a ré-

mület birodalma) részletes leírása is a spanyol hódítás után keletkezett szent könyvben maradt fenn. A legenda szerint két fiatal férfit, Egyvadászt és Hétvadászt hívják el a földalatti világ urai (akiknek nevei a halálos betegségeket is jelentik), hogy labdajátékot játszanak velük. A két fiatal kezdetben sikeresen állja ki a próbákat, végül azonban vereséget szenvednek és lefejezik őket. Egyvadász kobaktökfára tűzött feje mágikus úton megtermékenyítette a Vérleányt, Xibalbá egyik urának a lányát. Miután Vérleány kiűzetett a föld felszínére, életet adott a Hős Ikeknek, a fűvócsővel vadászó két labdajátékosnak, Vadásznak és Jaguárszarvasnak. Végül az alvilági istenek őket is kihívták labdajátékra, nekik azonban fortélyos módon sikerült legyőzni a föld alatti világ urait, és kijutva a föld felszínére, majd felemelkedve a Nappá és a Holddá változtak.

Az Alvilág uraival való küzdelem szimbolikus megjelenítése egy labdajátékpályán zajlott a majáknál. A játékhoz kaucsuklabda, kesztyű, gyűrű és bőrkötény szükségeltetett. A misztikus játékban Egyvadász és Vérleány fiai, Vadász és Jaguárszarvas legyőzik az Alvilág urait. Ez a hagyomány Guatemala területén a Kr. e. évezredbe nyúlik vissza.

De nemcsak a maja-kicse indiánoknál, hanem minden prekolumbiánus városban volt labdajátéknak használt terület, amely szent terület volt, s azt vallási épületek vették körül, amelyeket istenszobrok és labdajátékhoz kapcsolódó szertartásokat felidéző domborművek díszítettek. A játékszabályok népek szerint változtak és változott annak a módja is, hogy miként kellett ütni a labdát (ollin), amelyre az azték írásban például a mozgás jelét használták, amellyel a Napot is jelölték.

Amikor Hernán Cortés 1529-ben Spanyolországba utazott, hogy V. Károly spanyol király és német-római császár színe előtt tisztázza magát a rémtettek vádjától, az Újvilág számtalan kincse mellett két aztékot is vitt magával, akik labdajátékosként léptek fel az udvarban.

A játék XVI. századból fennmaradt ábrázolásához a következő magyarázatot fűzték: „Az indiánok egy felfújott labdát ütögetnek a hátsó felülettel, anélkül, hogy kezükkel megérintenék. Hátsó felületet vastag bőrral fedik, ezzel fogják fel a labdát, és kezükön is bőrkesztyűt viselnek.” Annyi mindenestre bizonyos, hogy nem valamilyen felfújott labdával, hanem tömör gumigolyóval játszottak. A játékosok ügyesen adogatták egymásnak a labdát. Amit azonban V. Károly látott, az csak edzés volt és semmi köze a tulajdonképpeni játékhoz. Hátsó felülettel is csak azért ütögették a labdát, mert a császári udvar jót mulatott rajta.

Eredetileg azonban ennél sokkal mélyebb vallási értelme és célja volt ennek az ún. pelota játéknak. A játéktér a világegyetemet jelképezi, a labda pedig a Napot. Két csapat küzd meg egymással, akiknek harca azt a kozmikus mozgást idézi fel, amely állandó égi pályán mozgásban tartja a Napot, az élet forrását. A játéktér a középvonal osztja meg. A játék lényege: át kell juttatni a labdát az ellenfél térfelére, s közben át kell dobni az oldalfalakra rögzített gyűrűk egyikén. E labdajáték egy másik változatában az ütőkkel felszerelt játékosoknak egy oszlopot kellett célba venniük.

A nagy „P” formájú teret lejtős kidolgozású, kővel kirakott oldalfal vette körül, így a labda mindig visszagurult. A játékosok sohasem kézzel, hanem csak csípővel, térdrel és fenékkal érinthették a labdát. Térdvédőt, kesztyűt, bőrköténykét viseltek, de ennek ellenére gyakoriak lehettek a balesetek.

Közép-Amerika legszebb és legjobb állapotban fennmaradt labdázópályája a Yucatán-

félszigeten i. sz. 1000 körül alapított városban, Chichen Itzában található. Akkoriban a toltékok voltak itt az urak. A pálya kultikus épületek és templomok közt fekszik. Alaprajza olyan, mint két alul kapcsolódó T. A pálya hossza 146,80 m, szélessége 27 m. A hosszabbik oldalon két, 7,32 m magas fal keríti, amelyen éppen a pálya közepén, 6,75 m magasságban 1-1 gyűrű van. Ezeknek 35 cm a belső átmérőjük. A kőfal lábánál húzódik még egy 1,68 m magas, némileg megdőlt lábazat, amit domborművekkel díszítettek, s ezekhez a játékosoknak nem volt szabad hozzányúlniuk.

A pályát hosszanti és keresztvonalakkal 4-4 mezőre osztott kőlapok borították. Az északi keresztoldalon található az északi templom az államfő és kísérete dísztribünjével. A szemben lévő déli falon emelkedett egy másik tribün, az előkelő papság és nemesség számára. A keleti falnál álló sas- és jaguárdíszes templom a harcosok vezérlő rétegéé volt. Az oldalfalaknál lévő állóhelyeken osztozhatott a közönség többi része.

A Yucatán-félsziget 100 pályájához hozzá kell még számítani az aztékok 50 labdajátéktérét: ők öntötték végső formába a játékok szabályait. A sok mindent tapasztalt XVI. századi spanyol hódítók ereiben is megfagyott a vér ezek láttán, mert amikor a játék eldőlt, vagy az egész vesztes csapat vagy a vesztes csapat kapitányának mellét kőkéssel fölhasították és kitepték a szívet. Ez nagy megtiszteltetésnek számított az áldozat számára! Ebből is kitűnik, hogy nem sportról, hanem vallási szertartásról volt szó.

Valamikor a játéktér közepén zajlott le az emberáldozat, s „amikor megölték az áldozatokat, a testüket végigvonszolták a pályán, mintha a vérükkel akarták volna megvesztegetni a Napot.” – írta a szertartás egy spanyol szemtanúja. Ezzel a barbár rítussal szentelték fel a játéktérrel és fejezték ki tiszteletüket isteneiknek, azt kínálva nekik, amiről azt hitték a „táplálékuk”: embervért!

Az emberáldozat a spanyolok megjelenése idején már a templomi rítusokhoz tartozott. A közeli templomemelvényen más kiválasztottakat is feláldoztak, „hogy a Nap ne maradjon éhen”. 1487-ben Tenochtitlánban, az azték birodalom fővárosában, a főtemplom felszentelésekor 4 nap alatt 20 000 embert ölttek meg, ez olvasható a hieroglifákkal írt azték krónikákban. A spanyolok később azt állították, hogy ők maguk később 136 000 koponyából álló piramist találtak a pálya szélén. Bevett szokás szerint Tenochtitlánban novemberben rendezték meg a labdajátékot Huitzilipocstli, a háború és a Nap istenének tiszteletére. Kora hajnalban egy magas rangú pap vonult át a városon, fején az Esthajnalcsillagot jelképező, pompás dísszel, és ünnepélyes menetben érkezett a szent templomnegyedhez (a pálya Quetzalcoatl isten temploma tövében volt).

A labdajátéktérhez érve rögtön megölték 4 embert és holttestüket végigvonszolták a téren, ezzel mintegy felszentelve a küzdőteret. (Ezek az emberek hadifoglyok voltak, Juan de Tovar egykorú feljegyzése szerint az ifjak katonai testedzésének foglyszerzés volt a végcélja). Az ezt követő játékot csak az uralkodó és családja, az udvar, a nemesség és az összegyűlt papság tekintette meg. A külön kasztba tartozó játékosok maguk is papi méltóságot viseltek. Miután a templomban megáldották a labdát, egy főpap bedobta a játéktérre. Két csapat adogatta egymásnak a súlyos gumigolyót, s a cél az volt, hogy a labdát átjuttassák egy oldalt felállított körgyűrűn. Ha ez valamelyik csapatnak sikerült, a mérkőzés eldőlt és befejeződött a szertartás. (Mindemellett a testedzés más formáját is ismerték az indiánok. Juan de Tovar Azték krónikájában részletesen leírja az arisz-

tokrata ifjak harcias, spártai jellegű nevelését 1500 körül: nyíllövést, szigonnyal és dárdával való célbadobást tanultak, erejüket és szívósságukat teherhordással fejlesztették.)

A rituális labdajáték előbb említett formája csak az istenek tenochtitláni pályájára volt jellemző. Az országban mindenütt megtalálható kisebb pályákon nem volt ilyen véres kimenetele a játéknak. A nézők viszont ünnepi díszben jelentek meg és vagy megajándékozták a győzteseket, vagy hagyták, hadd rabolják ki őket a győztesek. Az azték birodalom tartományaiban senki sem kockáztatta az életét, legfeljebb a pénzét, mert az azték nemesség a szertartások alkalmával nagy hévvel óriási fogadásokat kötött, amelynek során tollak, rabszolgák és más értékes javak cseréltek gazdát.

A vallási motívumok mellett meg kell említeni azt a tényt, hogy az embert az ősidőktől fogva elbűvölte az a fajta testgyakorlat, hogy egy ütéssel meg tudja szabni a labda útját. Ezt tanúsítja az is, hogy néhány mai labdajáték, mint például a baseball, a krikett vagy a *pelote basque* (baszk labdajáték) és az indiánok ősi labdajátékai között sok a közös vonás.

Felhasznált irodalom

- ☐ WALTER UMMINGER: *A sport krónikája*. Bp., 1992, Officina Nova.
- ☐ WITTMAN TIBOR: *Latin-Amerika története*. Bp., 1971, Gondolat.
- ☐ M. COE – D. SNOW – E. BENSON: *Az ősi Amerika atlasza*. Bp., Helikon – Magyar Könyvklub.
- ☐ GERMÁN VÁZQUEZ Y NELSON MARTÍNEZ DÍAZ: *Historia de América Latina*. SGEL, Madrid, 1990.

